

Czapik Gyula 1948-as római útja és az apostoli vizitáció ügye

Rétfalvi Balázs

Czapik Gyula¹ egri érsek 1948. szeptember 18. és október 7. közti római utazása és az apostoli vizitáció kérdése főbb vonalaiban már ismertek a szakirodalomban,² amely azonban nem tért ki a kérdéskör részletes tárgyalására. Dolgozatomban ezt a vázlatos képet szeretném bővíteni eddig részletesen nem ismertetett, illetve egyáltalán nem ismert források alapján. Munkám során arra törekedtem, hogy az utazás kronológiáját rekonstruáljam, valamint ismertessem a beadványok tartalmát és a kialakult véleményeket, amelyek közelebb segíthetnek az apostoli vizitáció ügyének és az 1948-as év rendkívül bonyolult és ellentmondásokkal terhes egyházpolitikai küzdelmeinek jobb megismeréséhez.

A római úttal kapcsolatban legelőször Salacz Gábor adott részletes ismertetést,³ amelyben Esty Miklósnak,⁴ Czapik Gyula római útjáról

¹ Czapik Gyula 1887-ben Szegeden született. A középiskolát a szegedi piarista gimnáziumban végezte, majd Temesváron és Bécsben, a Pázmáneumban tanult teológiát. 1911-ben az Augustineum növendéke volt, majd teológiából doktorált, közben Horthy Miklós királyi szárnysegéd gyermekeinek nevelője. 1939. július 19-től veszprémi megyéspüspök lett, 1943. május 7-től pedig egri érsek. 1948-ban részt vett az egyház és az állam közötti tárgyalásokon, az iskolák államosítása után, 1948 szeptemberében Rómában tárgyalta. 1950-ben közreműködött az állam és a katolikus egyház megegyezésének előkészítésében. Grósz József letartóztatása után, 1951-től a Magyar Püspöki Kar elnöke volt. 1956. április 25-én hunyt el Budapesten. Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk.: DIÓS ISTVÁN. I–XV. köt. Bp., 1993–2010. (továbbiakban: MKL.) II. köt. 306–307. p.

² GERGELY JENŐ: A katolikus egyház Magyarországon. (1944–1971) Bp., 1985. (továbbiakban: GERGELY, 1985.) 74–75. p.; Uő: Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok. (1920–1990) In: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata, 1920–2000. Szerk.: ZOMBORI ISTVÁN. Bp., 2000. (továbbiakban: GERGELY, 2000.) 85–86. p.; SALACZ GÁBOR: A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje. (1948–1964) München, 1988. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, 9.) (továbbiakban: SALACZ, 1988.) 13–18. p.; ORBÁN JÓZSEF GYULA: Katolikus papok békemozgalma Magyarországon, 1950–1956. Bp., 2001. (továbbiakban: ORBÁN, 2001.) 62–63. p.; BALOGH MARGIT: Mindszenty József. (1895–1975) Bp., 2002. (továbbiakban: BALOGH, 2002.) 183–184. p.; GYARMATI GYÖRGY: A Mindszenty-ügy „diplomáciai” rendezésének kudarca. In: *Történelmi Szemle*, 2000. 1–2. sz. 69–90. p. (továbbiakban: GYARMATI, 2000.)

³ SALACZ, 1988. 13–18. p.

⁴ Esty Miklós 1895-ben született Budapesten. Banktisztviselőként dolgozott, majd a Földhitelintézet igazgatója lett. Szakmai tapasztalataival segítette az Actio Catholica és a Szent István Társulat munkáját is. Az Actio Catholica alelnöke volt. 1922-től a magyar primások ún. gentiluomoja is volt, és kiváló nyelvtudása, emlékezőtehetsége és protokollismeretei miatt az egyházi főméltóságok külföldi útjainál nélkülözhetetlen szolgálatokat tett. 1946-ban néhány napra őrizetbe vették, s miután az ott töltött időről nem volt hajlandó beszámolni a primásnak, a

feljegyzéseire támaszkodott. Ezeknek a feljegyzéseknek azonban jelenleg ismeretlen az őrzési helyük, mivel a szerző nem hivatkozott rá.⁵ Salacz könyvén túl a másik fő forráscsoportot azok a Magyar Országos Levéltárban található iratok jelentik, amelyeket Rákosi Mátyás, Révai József és Farkas Mihály titkársági iratai között őriznek.⁶ Ezek közül kiemelkedik a Farkas Mihály titkársági iratai között található 21 oldalas, 1948. október 8-i keltezésű jelentés, amelyre már több szakember is támaszkodott, azonban csak utalás szinten ismertették azt.⁷ A harmadik forráscsoportot Budapesten, a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában Albert István provinciális hagyatékában található Czapik-hagyaték jelenti.⁸ (Az érsek

- későbbiekben Mindszenty nem vette igénybe szolgálatát. Esty ezután szembe fordult a primással, és az állammal való megállapodás és együttműködés híve lett. Világi pápai kamarási kitüntetést kapott. 1973-ban Budapesten hunyt el. A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949-1965 között. Dokumentumok. I-II. köt. Szerk.: BALOGH MARGIT. Szeged-Bp., 2008. (továbbiakban: MKPKT.) 1330. p.; PETRÓCI SÁNDOR: Emlékek Pétery József püspökről. Bp., 1997. 85. p.; MÉSZÁROS ISTVÁN: Egyháztörténelmi adalékok Esty Miklós hagyatékában. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2003. 1-2. sz. 112. p.; Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL.) M-KS 276. f.67. (= MDP Központi szervei. Farkas Mihály titkársági iratai.) (továbbiakban: MOL. FM.) 214. őe. 115. p.
- 5 Salacz Gábor a feljegyzéseket Magyarországon olvashatta. Salacz Szekfű Gyula tanítványaként a pécsi egyetemről 1951-ben az Országos Levéltárba került, ahonnan hamarosan távoznia kellett. Ezt követően haláláig üzemi raktárosként, illetve nyugdíjasként élt. Kutatómunkája során sokat dolgozott az Országos Levéltár és a Primási Levéltár gyűjteményében. ADRIÁNYI GÁBOR: A sorozatszerkesztő utószava. In: SALACZ GÁBOR: A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között. Bp., 2002. 233. p.
- A Primási Levéltár anyagában, a Szent István Társulat iratai között találhatók Esty Miklós hagyatékából származó iratok. Ezekről MÉSZÁROS ISTVÁN előbb idézett cikkében adott áttekintő ismertetést. A cikk hivatkozik egy naplóra, amelynek a bejegyzései 1947. június 5-én megszakadnak, és csak 1956-ban kezdődnek újra. A Magyar Katolikus Lexikon Online kiadása (<http://leveltar.katolikus.hu>) ugyanakkor a Primási Levéltár hagyatékai között megemlíti egy *Esty Miklós úti-naplója* c. tételt. Ennek lelőhelyét azonban a Primási Levéltárban nem tudták beazonosítani, mivel az internetes honlap nem a levéltár munkája.
- 6 MOL. FM.; MOL. M-KS 276. f. 68. cs. (= MDP Központi szervei. Révai József titkársági iratai.) 102. őe. (továbbiakban: MOL. RJ.), MOL. M-KS 276. f. 65. cs. (= MDP Központi szervei. Rákosi Mátyás titkársági iratai.) 352. őe. (továbbiakban: MOL. RM.)
- 7 Jelentés. Budapest, 1948. október 8. – MOL. FM. 60-81.
- 8 Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (továbbiakban: MPRKL.) N 1165. (= Albert István hagyatéka) 4. sz. tétel, *Római megbeszélések* c. dosszié. (továbbiakban: MPRKL. Czapik.) Ezúton szeretném megköszönni Koltai András levéltárosnak, hogy a forráscsoportra felhívta a figyelmemet. A hagyaték dokumentumai közül számos forrást közölt már: BALOGH MARGIT: Kötélhúzás a kulisszák mögött. In: Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve. Szerk.: SZABÓ CSABA – SZIGETI LÁSZLÓ. Bp., 2008. 65-102. p. (továbbiakban: BALOGH, 2008.) Ebben a levéltári állagban található az a kéziratos jegyzetfüzet, amelybe Czapik Gyula római útja során megjegyzéseit feljegyezte, valamint bemásolta az Apostoli Szentszék Államtitkárságára benyújtott iratok szövegét is. Ld. továbbiakban: MPRKL. Czapik-füzet.

hagyatékában megtalálható.) A hagyatékban ezen felül megtalálható a Rákossal folytatott 1948. szeptember 9-i megbeszélés jegyzőkönyve, valamint több pro memoria és feljegyzés, amelyek a római útra való előkészület jegyében készültek. Ennek a forráscsoportnak az értékét, amellet, hogy tartalmazza az Államtitkárságra benyújtott dokumentumok szövegét, külön növeli, hogy Czapik Gyula helyzetértékelésének és véleményének torzítás nélküli, valódi képét mutatja. Ezáltal kiváló forrást jelent a modus vivendi szorgalmazó katolikus irányvonal álláspontjának tanulmányozásához is.

Kiútkeresés az egyházi iskolák államosítása után

Az állam és az egyház képviselői között 1948. február 7-én és az április 16-án létrejött találkozók sikertelensége után a kormány egyoldalúan döntött az egyházi iskolák államosításáról, és terjesztette az erről szóló törvényt az Országgyűlés elé.⁹ Az 1948. június 16-i államosítási törvény megszavazása hatalmas veszteséget jelentett a katolikus egyház számára, amellyel az egyház és állam közötti év elején megkezdett tárgyalások végképp holtpontra jutottak.¹⁰ A törvényre válaszul a püspöki kar megtiltotta a szerzeteseknek, hogy az államosított iskolákban tanítsanak.¹¹ A kialakult helyzetben több katolikus vezető személyiség Czapik Gyulával az élen továbbra is tárgyalni akart a kormánnyal, hogy visszaszerezhessék az egyháznak, amit csak lehet.¹² 1948. július elején a tanítórendek főnökei, miután néhányan utasítást kértek Rómából rendi előjáróiktól, megpróbáltak lépéseket tenni a szerzetesi iskolák kivételezésének és a szerzetestanárok további működésének érdekében, és tárgyalni akartak a kultuszminisztériummal. Kezdeményezésük azonban zátonyra futott, mert a tárgyalásokat a püspöki kar nem támogatta, a megvalósult találkozóktól pedig elhatárolta magát.¹³ A fiasco után az egyház és a kormányzat közötti tárgyalások egészen a nyár végéig szüneteltek, és a nyár egyik fő feladata a szerzetes tanárok egyház-megyei elhelyezése volt.¹⁴

A holtpontra jutott helyzetben Mindszenty bíboros továbbra is kitarított álláspontja mellett, hogy az egyenlő feltételek és garanciák nélküli tárgyalások a sérelmek orvoslása nélkül az egyház zsarolásának eszközévé válnak, és ezért minden tárgyalást elutasított az egyházellenes kormányzattal, az egyház jogainak és önazonosságának megőrzése érdekében pedig a

⁹ SALACZ, 1988. 11. p.

¹⁰ BALOGH, 2008. 88. p. A kérdést részletesen elemzik a következő munkák: MÉSZÁROS ISTVÁN: Mindszenty és Ortutay. Iskolatörténeti vázlat, 1945-1948. Bp., 1989.; KOVÁCS ÉVA: A magyar oktatásügy története 1945 és 1956 között. A magyar közoktatás-politika ideológiai változásai. Bp., 2003. (Kézirat. PhD-értekezés. ELTE BTK)

¹¹ GERGELY, 1985. 70. p.

¹² BALOGH, 2008. 92. p.

¹³ GERGELY, 1985. 71. p.; Az iskolaállamosítási harc. – MOL. XIX-J-1-v-3-b. tétel (= Külügyminisztérium. Ortutay Gyula titkársági iratai.) 3-4.; MPRKL. Czapik-füzet. Ad nexum No. 3.

¹⁴ A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásainak története és jegyzőkönyvei. Szerk.: BEKE MARGIT. Köln-Bp., 1996. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae) (továbbiakban: MKPTJ.) 387-405. p.

hűséges helytállást és a tanúságtételt tartotta az erkölcsileg egyedül vállalható magatartásnak.¹⁵ Elhatározásában megerősítette Péterffy Gedeon levele is, amely szerint a Szentszék teljes mértékben a püspöki kar mellett áll.¹⁶ A nyár folyamán változatlan lendülettel folytatódtak a Boldogasszony Évének zarándoklatai, amelyek nagy tömegeket vonzottak, és a zarándokok népes csoportjai, valamint a Mindszenty iránti szolidaritás egyre jobban felbőszítették a kommunista pártvezetőket.¹⁷ 1948 nyarán nagy erejű sajtóhadjáratot indítottak Mindszenty bíboros ellen,¹⁸ aki közben folyamatosan tájékoztatta a pápát a magyar egyházpolitikai helyzetről. 1948. július 25-én katolikus papok letartóztatásáról és elítéléséről számolt be levelében XII. Piusz pápának, augusztus 31-én pedig eléje terjesztette az egyházmegyék rendezésének tervezetét,¹⁹ végül szeptember 6-án Barankovics javaslatát.²⁰

A fokozódó támadások azonban egyre sötétebb jövőt jósoltak. Czapik Gyula már a június 24-i püspökkari konferencián megemlítette azt a hírsztelést, miszerint terhelő adatokat gyűjtenek a bíborossal kapcsolatban.²¹ A feszült egyházpolitikai helyzetben az elszenvedett veszteségek után egyre több helyről kérdőjeleződött meg a merev szembenállás politikája, s növekedett azok táborra, akik úgy vélték, hogy az egyház fennmaradásának érdekében továbbra is a kormánnyal való megegyezésre kell törekedni. Az államosítások után holtpontra jutott helyzetben azonban a *modus vivendi* politikájának képviselői arra az álláspontra jutottak, hogy érdemi előrelépést csakis a Szentszék közbelépésétől lehet remélni. Ez burkoltan magában foglalta azt a lehetőséget is, hogy esetleg a Szentszék bírhatja rá a prímást tekintélyének megőrzése mellett egy engedékenyebb egyházpolitikára.²² Fontos kiemelni a megoldási javaslattal kapcsolatban, hogy teljes mértékben a Rómával való egység szellemében született, amely nem elhanyagolható tényező azoknak a kommunista törekvéseknek a fényében, amelyek a helyi egyházak Rómától történő elszakítását tűzték ki célul, és amelyre Csehszlovákiában később kísérlet is történt.²³ A javaslat a szerzetesrendek akciójának fiaskója után fogalmazódhatott meg, az elkép-

¹⁵ BALOGH, 2002. 182. p.; FEJÉRDY ANDRÁS: Mindszenty portréja. In: *Kommentár*, 2006. 4. sz. 45-47., 52. p.

¹⁶ MKPTJ. 384. p.

¹⁷ MÉSZÁROS ISTVÁN: Boldogasszony éve, 1947/1948. Mindszenty bíboros evangélikációs programja. Bp., 1994. 174-188. p.

¹⁸ GERGELY, 1985. 74. p.

¹⁹ BEKE MARGIT: Mindszenty József pasztorációs tevékenysége 1945-1948 között. In: *Vasi Szemle*, 2005. 4. sz. 484-485. p.

²⁰ BALOGH, 2002. 184. p.; BALOGH, 2008. 92. p.

²¹ BALOGH, 2002. 183. p.; MKPTJ. 378. p.

²² SALACZ, 1988. 14. p. Az elképzelést inspirálhatta Péterffy Gedeon levele, amelyet 1948. június 24-én olvasott fel Mindszenty bíboros a püspöki konferencián. Eszerint ugyanis a Szentszék álláspontja az volt, hogy sem a diplomáciai összeköttetést nem szakították meg Magyarországgal, sem pedig a magyar állam nem szakította meg hivatalosan a kapcsolatokat. A nuncius visszatérésének azonban feltételei vannak, és garanciák szükségesek. MKPTJ. 384. p.

²³ HAL'KO, JOZEF: A csehszlovák szakadár katolikus akció. Esztergom-Piliscsaba, 2004. (továbbiakban: HAL'KO, 2004.)

zelés felvetői pedig feltehetően a jezsuiták voltak.²⁴ Nem elhanyagolható szempont ugyanakkor, hogy 1948. július 25-e és augusztus 16-a között Tomek Vince, a piarista rend magyar származású generálisa is járt Magyarországon a Vatikáni Államtitkárság tudtával.²⁵ A jezsuiták Bánáss László és Hamvas Endre helyett Czapik Gyula egri érsek utazását javasolták, aki az esedékes ad limina látogatás címén különösebb feltűnés nélkül utazhatott volna Rómába (Mindkét püspök az év első felében már járt Rómában ad limina látogatáson.). Czapik szerepvállalásával ugyanakkor kedvezőtlen válasz esetén is maradt volna mozgástér más püspökök számára.²⁶ Az érsek útjának szervezését a jezsuiták vállalták, és Kerkai Jenő 1948. július – augusztus fordulóján Czapik Gyula érsek római útjának előkészítésére Rómába utazott, ahol állítólag utasítást kapott, hogy a püspöki kar kísérelje meg egy *modus vivendi* kialakítását a kormánnyal.²⁷ Czapik Gyula az előkészületek után személyesen jelentette be utazását Mindszenty bíborosnak Esztergomban.²⁸

A kormány, miután útlevélkérelme nyomán értesült az érsek utazási szándékáról, és az államosítások után megtapasztalta a katolikus egyház töretlen egységét, taktikát váltva ismét tárgyalásokat kezdeményezett.²⁹ Czapik feljegyzései szerint 1948 augusztusában Barankovics Istvánon keresztül közölte a kormány, hogy még mindig hajlandó a katolikus egyház és az állam közötti jogviszony rendezésére. Czapik Gyula ezt követően kapott meghívást a kormány képviselőitől, akik hivatalos levélben kérték, hogy hallgassa meg Rákosi és Révai közlendőit.³⁰ Feltehetően a kormány által felkínált tárgyalási hajlandóság következményeként tehetett kísérletet Barankovics István 1948. augusztus végén az egyházi iskolák megmentésé-

²⁴ SALACZ, 1988. 13. p.

²⁵ GERGELY, 2000. 85. p.; Tíz arckép. Szerk.: SAÁD BÉLA. Bp., 1983. 125. p.

²⁶ SALACZ, 1988. 14. p.

²⁷ BALOGH MARGIT: Kerkai Jenő. MKL. Online: <http://lexikon.katolikus.hu> – 2010. április.

²⁸ SALACZ, 1988. 14. p.; MOL. FM. 84.

²⁹ GYARMATI, 2000. 78. p.; BALOGH, 2008. 92. p.

³⁰ Salacz Gábor szerint Kerkai Jenő javaslatára a primás tudtával 1948 nyarán találkozó jött létre, amely azonban eredménytelen volt, mivel az egyház képviselői kijelentették, hogy az egyezménykötés az Apostoli Szentzsék joga. Salacz szerint ezután merült fel a jezsuiták részéről az egyházpolitikai helyzet megoldásának másik alternatívája, amely a Szentzsék bevonásával próbált volna előrelépni. A nyári találkozó részleteinek leírása azonban sok hasonlóságot mutat a korábbi, április 16-i találkozó részleteivel, ugyanakkor a tartalmi eltérések miatt a néhány hasonló elem ellenére sem lehet azonosítani a szeptember 9-i megbeszéléssel. A nyári találkozó kérdése a szakirodalomban sem tisztázott, és eddig nem sikerült párhuzamos forrásokkal sem alátámasztani. A kétségeket erősítik, hogy a Czapik Gyula a Szentzsék Államtitkárságára benyújtott feljegyzésében csak a szeptemberi találkozóról tesz említést, amely a kormány megkeresésére jött létre. Vö. SALACZ, 1988. 13-14. p.; BALOGH, 2008. 83., 90-93. p.; BALOGH, 2002. 183-187. p.; GERGELY, 2000. 85. p.; MPRKL. Czapik-füzet. Ad nexum No. 2. A feljegyzés szerint az érsek meghallgatta a kormány szándékait anélkül, hogy ezekre vonatkozóan bármilyen nyilatkozatot tett volna. Az összefoglaló ezután a szeptemberi találkozó pontjait ismerteti, amellyel egyértelművé teszi, hogy a szóban forgó találkozóról van szó.

re.³¹ Ortutaynak benyújtott tervezetét, amely egy évre felfüggesztette volna az államosítási törvény végrehajtását, Czapik Mindszentynek is elvitte, akitől kérte az iskolakezdéssel kapcsolatos püspökkari körlevél elhalasztását. A bíboros ebbe nem egyezett bele, és így a tárgyalások megszűntek.³²

A találkozóra Czapik Gyula 1948. szeptember 9-én csütörtökön utazott fel Budapestre, ahol a déli órákban fölkereste őt Kerkai Jenő és Barankovics István. Czapik közölte velük, hogy Rómába Esty Miklós fogja elkísérni, akinek a vatikáni protokoll alapos ismerőjeként nagy gyakorlata volt a főpapi utazások lebonyolításában.³³ Czapik kíváncsian várta a megbeszélést, amelyre este került sor az érsek, Barankovics István, illetve Rákosi Mátyás, Révai József és Marosán György részvételével.³⁴ Rákosi a kormány tárgyalási szándékának kifejezése után ismertette a magyar kormány kívánságait, elsőként a püspökök kinevezésének kérdését. Kijelentette, hogy Rogács Ferenc utódlási joggal felruházott pécsi segédpüspöki kinevezését nem ismerik el, mert Mindszenty politikai hívének tekintik, és a kormány továbbra is fenntartja az 1927-es intesa semplice-t,³⁵ azaz a kormány beleszólási jogát a püspökök kinevezésébe. Végül abban maradtak, hogy a püspöki székek megüresedése esetén az új püspök kinevezése a Vatikán és a magyar kormány külön megegyezésének tárgyát képezné. A második követelés a köztársasági tisztviselői eskü letétele volt, de ennek rendezését is későbbre halasztották.³⁶ Az iskolakérdésben Rákosi kijelentette, hogy a kormány nem hajlandó visszaadni az összes katolikus iskolát, azonban a kivételezési jog alapján legfeljebb húszat visszaadna, figyelembe véve a püspöki székhelyeket, és hajlandó szerzetesi tanerőt alkalmazni, azonban az utánpótlás engedélyezése nélkül. Rákosi a pénzügyi kérdésben húsz éven át folyósított, ötévenként 25%-kal csökkenő állami hozzájárulást irányzott elő, majd Barankovics kérésére garanciákat adott az egyház szabad működésére és a kötelező hitoktatásra vonatkozóan, ugyanakkor elutasította a politikai napilap engedélyezésére irányuló követelést. A Mindszenty-kérdést ezek után vetette fel Rákosi. Élesen kritizálta a bíboros magatartását, és fenyegetően felvázolta perbefogásának lehetőségét. Az emlékeztető szerint erre az egri érsek határozattan kijelentette, hogy semmilyen Mindszenty-ellenes akciót nem vállal, és vatikáni beszámolóját sem terhelheti Mindszenty-ellenes vádak előadásával. Rákosi ezt tudomásul vette, és annyit kért Czapiktól, hogy ha rákérdeznek majd a kormány Mindszentyvel kapcsolatos álláspontjára, akkor közölje a megbeszélésen

³¹ MOL. XIX-J-1-v/2-c. tét.

³² MPRKL. Czapik-füzet. Ad nexum No. 3.

³³ MOL. FM. 44.

³⁴ MPRKL. Czapik.

³⁵ Intesa semplice (egyszerű megegyezés): a püspöki székek és a tábori püspökség betöltését szabályozó megegyezés a Vatikán és Magyarország között. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter és Pietro Gasparri bíboros államtitkár tárgyalásainak végeredményeként a felek megállapodtak abban, hogy a Vatikán a kinevezéseket előzetesen megbeszéli a kormánnyal, a kormány magánjellegű és politikai ellenvetést tehet a vatikáni jelölttel szemben. GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon, 1919-1945. Bp., 1999. 24-26. p.

³⁶ Pro memoria az 1948. szeptember 9-én lefolyt megbeszélésről. – MPRKL. Czapik.

elhangoztak. Rákosi ezzel szemben azonban azt írta visszaemlékezésében, hogy Czapiknak római útja során arról kellett tájékozódnia, hogy elképzelhető-e az, hogy a Szentszék Mindszenty jövőjét a magyar pártvezetéssel bizalmasan egyeztetve formálja.³⁷ Ez a kijelentés azonban az előbbi jegyzőkönyv alapján erősen kétséges, amelyet tovább erősít az a Velics László római követ 1948. szeptember 14-i kérdésére Gerő Ernő által írt válaszlével, amelyből kiderül, hogy Czapik Gyula semmilyen megbízást nem kapott a kormánytól.³⁸ Fontos tehát megjegyezni, hogy a római utazás és a Szentszék bevonásának terve nem a kommunista vezetőtől származott. Sokkal valószínűbb, hogy Rákosi, felmérve az érsek római tárgyalásainak lehetőségeit, megpróbált hasznot húzni a dologból, és talán ez s majd az apostoli vizitáció ügye adhatta számára az ötletet, hogy a Szentszék zsarolásával lépjen előre a Mindszenty ügyben. Valószínűleg tehát nem tette az érsek bizalmas küldetésévé, hogy puhatolja ki a pápa véleményét Mindszenty közömbösítésével kapcsolatban.³⁹ Czapik a tárgyalás részleteiről Witz Béla budapesti vikáriuson keresztül értesítette a prímást, és személyesen csak római útját követően, a november 3-i püspöki konferencián számolt be Mindszentynek, amely elmondása szerint nem tartalmazott újdonságot, ellenben a tárgyalófelek támadták a prímást, de ezt nem akarta meghallgatni, amelyről jegyzőkönyvet is vetetett fel.⁴⁰

A római utazásra való felkészülés jegyében Czapik Gyula összefoglalta gondolatait és értékeléseit a magyar egyházpolitikai helyzetről. Az eddig ismeretlen feljegyzés a Piarista Levéltárban lévő hagyatékában található egy másik feljegyzéssel együtt, amelyben pedig tanácsokkal látták el – feltehetően a jezsuiták – a római tárgyalások sikerének érdekében. A Czapik kézírásával készült *Gondolatok a római útra* című feljegyzésben, amely a későbbi beadványának vázlatát képezte, elsőként egy helyzetképet rajzolt, amelyet a kormányzat helyzetének ismertetésével kezdett. Rögtön az elején leszögezte, hogy Magyarország orosz érdekszféra, a kormány pedig egyházellenes. A kormány politikájáról azonban úgy vélekedett, hogy a fontosabb politikai és gazdasági problémák miatt csak később tervezi radikális egyházpolitikájának megvalósítását. Ezután fejtette ki központi gondolatát, miszerint „erős ellenzéki magatartásunkkal provokáltuk őket, és erre egyrészt hatalmuk éreztetésére, másrészt retorzióknak anticipálták egyik szándékukat, az iskolák államosítását”.⁴¹ Ez alapján hasonló forgatókönyvet diagnosztizált a szembenállás politikájának folytatása esetére: „A kommunisták az egész egyházi kérdést előbbre hozzák, és amit két, de biztosan csak egy éven belül hajtottak volna végre, azt még 1948-ban végre fogják hajtani.” Ezzel az értékeléssel szemben áll azonban Rákosi januári beszéde, amely egyértelműen az 1948-as év feladatának határozta meg az egyházzal való megegyezést, másrészt a Kominform is a türelmi idő végét és a prole-

³⁷ BALOGH, 2002. 190. p.; RÁKOSI MÁTYÁS: Visszaemlékezések, 1940-1956. II. köt. Bp., 1997. 513-515. p.; GYARMATI, 2000. 73. p.

³⁸ MOL. RM. 4., 5.

³⁹ Vö. GYARMATI, 2000. 78. p.

⁴⁰ SALACZ, 1988. 14. p.

⁴¹ MPRKL. Czapik.

tárdiktatúra bevezetését irányozta elő.⁴² A helyzetértékelésből következően az érsek azt javasolta, hogy tárgyalásos módszerrel a fennálló status quo-ból, amit lehet elvi engedmények nélkül meg kell tartani, és lassítani kell az egyház megsemmisítésére irányuló törekvéseket. Véleménye szerint erre sem a bíboros, sem a püspöki kar nem alkalmasak, ezért a holtpontra jutott helyzetben egyedül csak a Római Szentszék segíthet, olyan formában, hogy az egyházpolitikai helyzet kivizsgálására egy legatust⁴³ küld Magyarországra két-három alkalmas referenssel. Czapik feljegyezte kritikáit is több egyházpolitikai lépéssel kapcsolatban. Leginkább a nemzetközi erőviszonyok helytelen megítélését bírálta, és Mindszenty helyzetértékelésével szemben Magyarország hosszan tartó szovjet megszállásával számolt, és erre a helyzetre való berendezkedést javasolt. Az egyházi vezetés előtt álló két út közül az éles ellenállás helyett az ügyes taktikázás útját javasolta, és a kisebb sérelmek elviselésével az alapelveket nem sértő kompromisszum tető alá hozását szorgalmazta. Ennek megfelelően kritizálta a tárgyalások elől való elzárkózást, valamint az egyház által támasztott, szerinte túlzott tárgyalási feltételeket, mert mindez a kedvező lehetőségek elszalasztását eredményezte, mivel úgy vélte, hogy a kormány képviselői „sokkal többet akartak adni, mint amit ma kérünk és remélünk”.⁴⁴ Czapik kritizálta a püspöki kart is, amelyet szerinte az ellenállás politikáját övező népszerűség „elbizakodottá” tett. Értékelésében azonban azt is leszögezte, hogy Mindszenty bíboros „ma az egyetlen komoly ellenzéki tényező. Mindenki mást eltávolítottak.”

A hagyatékban található másik, mindössze kétoldalas dokumentum a római tárgyalásokkal kapcsolatos tanácsokat tartalmaz. Szerzője ugyan ismeretlen, de a szövegben található utalások alapján feltételezni lehet, hogy az érsekhez közel álló két jezsuita szerzetestől, Jánosi Józseftől vagy Kerkai Jenőtől származik. A szerző elsőként a személyi kérdések között Tomek Vincére, a piarista rend magyar származású generálisára hívta fel az érsek figyelmét.⁴⁵ Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy Czapik Gyula a szegedi piarista gimnáziumban végzett, majd pedig püspökké emelkedve közvetlen kapcsolata lehetett a piarista generállissal. A másik fontos római összekötőnek Sebess József jezsuitát javasolta a szerző, aki ebben az időben a római jezsuita generális kúria lakója volt, és aki így közvetíteni tudott Robert Leiber jezsuita, a pápa legbizalmasabb embere felé. A jezsuita javasolta még, hogy Czapik Jansens jezsuita generállissal és Van Gestel asszisztenssel is vegye fel a kapcsolatot, mert ők a modus vivendi hívei, és azt is hangsúlyozta, hogy a tárgyalásoknál egyértelművé kell tenni, hogy a magyar katolikus egyház érdeke a kultúrharc folyamatának lassítása, amit azonban a hercegprímás merev magatartása lehetetlenné tesz. A

⁴² GERGELY JENŐ: 1948 és az egyházak Magyarországon. In: Fordulat a világban és Magyarországon, 1947-1949. Szerk.: FEITL ISTVÁN – IZSÁK LAJOS – SZÉKELY GÁBOR. Bp., 2000. 148-149. p.

⁴³ Itt még legatus szerepel. Ezt a tisztséget a korszakban általában azonban csak rendkívüli egyházi események alkalmából alkalmazták, és mivel legtöbbször bíborost neveztek ki a tisztségre, a pápa nagyrabecsülésének kifejezése volt. BÁNK JÓZSEF: Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai. Bp., 1958. (továbbiakban: BÁNK, 1958.) 70. p.

⁴⁴ MPRKL. Czapik.

⁴⁵ MPRKL. Czapik.

szerző szerint ennek érdekében Rómában el kell érni, hogy Czapik Gyula egy sajátos római megbízatással jöjjön haza, valamint megjegyezte, hogy az érsek kint léte alatt számítani kell majd egy Esztergomból érkező Czapik-ellenes akcióra is. A sok jezsuita utalás és a jezsuiták munkájáról a generálisnak való referálás szándéka arra enged következtetni, hogy a jezsuiták számítottak arra, hogy egyik rendtagjuk lesz az érsek kísérője. Végül azonban csalódnuk kellett, mivel a feladatra Czapik Gyula Esty Miklóst, a magyar hercegprímások korábbi protokollembereit kérte föl. Az érsek döntése sem Barankovicsnak, sem pedig Kerkainak nem tetszett igazán. Ennek hátterében talán az állhatott, hogy Mindszenty primáshoz hasonlóan nem bíztak kellőképp Estyben, mivel 1946-ban rövid időre őrizetbe vették.

A római tárgyalások

A szeptember 9-i találkozó után bő egy héttel 1948. szeptember 17-én, pénteken a hercegprímás tudtával indult el Czapik Gyula Esty Miklós kíséretében Budapestről Bécsen keresztül a katolikus világ központjába. Szeptember 18-án, délután két órakor érkeztek meg a hajdani császárvárosba, Czapik tanulmányainak egykori színhelyére. A pályaudvarról rögtön a Pázmáneumba⁴⁶ mentek, ahol ebéden vettek részt, majd délután megtekintették az intézményt, és Lepold Antallal találkoztak.⁴⁷ Másnap utaztak tovább Olaszország felé.

Az utazás eseményeinek és a Rómában folytatott tárgyalásoknak részletes leírása megtalálható abban a 21 oldalas jelentésben, amelyet Farkas Mihály titkársági iratai között az Országos Levéltárban őriznek. Az események kronológiája jól rekonstruálható a forrás alapján, azonban a tárgyalások tartalmára vonatkozó információkat fenntartásokkal kell kezelni a számos túlzó és sarkos vélemény, valamint értékelés miatt. A jelentés készítője és informátora nem ismert. A bizalmas információk és az információáramlás gyorsasága miatt azonban szinte bizonyos, hogy Esty Miklós informálta a belügyi szerveket. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy a terjedelmes jelentést rögtön megérkezésük másnapjára, október 8-ára keltezték, amelyhez azonban a jelentés alapját képező dokumentumokat már az utazás során el kellett készíteniük, hogy ilyen részletes beszámolót tudjanak készíteni egy nap leforgása alatt. A jelentés szerzője valószínűleg azonban nem Czapik Gyula, és nem is Esty Miklós volt. A jelentés szövege ugyanis több elírást és pontatlanságot is tartalmaz,⁴⁸ ami nem vall sem a pedáns Estyre, sem pedig Czapikra. Valószínű tehát, hogy a jelentést Esty Miklós beszámolója és átnyújtott feljegyzései alapján egy állambiztonsági tiszt készíthette. Ennek fényében megkérdőjeleződik a jelentés kifogásolható értékeléseinek szerzősége is.

⁴⁶ Pázmány Péter által alapított papnevelő intézet. MKL. X. köt. 703-707. p.

⁴⁷ MOL. FM. 76. – Lepold Antal (Szentfülöp, 1880 – Bécs, 1971) Csernoch János prímás titkára. 1920-ban a párizsi békeküldöttségben a katolikus egyházi ügyek szakértője. Az érseki gyűjtemények elöljárója. 1946 és 1971 között a Pázmáneum rektora. MKL. VII. köt. 809. p.

⁴⁸ Pl. „Az egyházi törvénykönyv 6 évenként kötelezővé teszi az ún. ad limina látogatást”. – MOL. FM. 60.; Peeter van Gestel jezsuita nevét „Gesten” alakkal írják, a pápát „XIII. Piusz” néven említik, Lepold helyett „Leopold” név szerepel. MOL. FM. 70., 64., 74.

Előkészületek Rómában

Szeptember 21-én érkeztek Rómába, ahol a pályaudvaron Péterffy Gedeon, a magyar püspöki kar római ágense,⁴⁹ Mester István⁵⁰ és egy piarista fogadta őket.⁵¹ Péterffy Zakar Andrástól utasítást kapott arra, hogy mindenben álljon az érsek szolgálatára. Czapik Gyula azonban, mivel Mindszenty emberét látta benne, megtagadta a vele való érintkezést.⁵² Tomek Vincének, a piarista rend magyar származású generálisának meghívására a piarista rendfőnökségen⁵³ szálltak meg.⁵⁴ 1948. szeptember 22-én Czapik a tervek szerint elsőként Robert Leiber⁵⁵ jezsuitát, a pápa magántitkárát kereste fel, aki a jelentés szerint a Jánosi–Kerkai vonallal rokonszenvezett.⁵⁶ A beszélgetés két és fél órán keresztül tartott. Leiber jezsuita részről már tájékoztatva volt a helyzetről, s ennek részletes felvázolása volt beszélgetésük fő tárgya.⁵⁷ Czapik mindent elmondott Leibernek, aki a beszámolót jóindulattal hallgatta végig, majd elsietett a pápához. Szeptember 24-én Péterffy Gedeon jelezte Czapiknak a római magyar követ, Velics László közeledési szándékát. Esty Miklós feljegyzése szerint a követ miután megtudta, hogy Czapik nem hoz hivatalos megbízást (levéltári dokumentumok szerint ezt Velicsnek korábban tudnia kellett), nagyon megkönnyebbült, és meghívta Czapikot Esty Miklóssal, Tomek Vincével, és Péterffy Gedeonnal együtt ebédre. Czapikot ezen a napon felkereste még Sebess József jezsuita is, akit Leiber rendelt összekötőül kettőjük közé. Sebess délután 4 órától

⁴⁹ Péterffy Gedeon (Bp., 1912 – South Bend, 1993.) esztergomi egyházmegyes pap. 1936-ban szentelték pappá. Rómában az Angelicum Egyetemen tanult, majd egyetemi lelkész és a Központi Papnevelő Intézet vicerektora lett. 1946-tól a magyar püspöki kar római ágense, 1947-től pedig a Pápai Magyar Intézet igazgatója. 1951-ben az Egyesült Államokban telepedett le. MKL. X. köt. 901. p. A magyar ágensek működése 1607-től mutatható ki. A Monarchia felbomlását követően a szentszéki magyar követség kánonjogi tanácsosai, majd a Pápai Magyar Intézet rektorai lettek a magyar püspöki kar hivatalos római ügyintézői. A tisztség történetét ismerteti: TUSOR PÉTER: A magyar püspökök első római ágensei. In: *Vigília*, 2002. 5. sz. 338–342. p.

⁵⁰ Mester István (Kassa, 1917 – Róma, 1984) egri egyházmegyes pap, egyházi jogi doktor. 1941-ben szentelték pappá, majd teológiai tanár és érseki szertartó. 1947-ben római tanulmányokat kezdett, de végül nem tért vissza Magyarországra. A római magyarok lelkésze lett. 1954-től a Zsinati (később Papi) Kongregáció tisztviselője. 1964-től a Szent István Zarándokház elnöke. Sokat tett a magyar papság megsegítésére. MKL. VIII. köt. 994. p.

⁵¹ MOL. FM. 74.

⁵² SALACZ, 1988. 14. p.

⁵³ A piarista rend generális kúriája a Piazza Navona közelében a Piazza dei Massimi 4. szám alatt a San Pantaleo templom mellett található.

⁵⁴ SALACZ, 1988. 14. p.

⁵⁵ Robert Leiber (1887–1967) német jezsuita szerzetes. 1923–24-ig Ludwig von Pastor munkatársa volt a pápaságtörténet megírásában. 1924 és 1958 között Eugenio Pacelli személyi titkára. MKPKT. 1348. p.; *Diccionario Histórico de la Compania de Jesús. Biográfico-temático*. Ed.: O'NEILL, CHARLES SJ – DOMÍNGUEZ, JOAQUÍN SJ. Roma, 2001. (továbbiakban: DH CJ.) III/2324. p. A jelentés szerint „alacsony, szemüveges ember, görnyedt tartással”. MOL. FM. 76.

⁵⁶ MOL. FM. 69.

⁵⁷ SALACZ, 1988. 14–15. p.

este 6 óráig tartózkodott az egri érseknél. A beszélgetés részletei sajnos nem ismertek.

Mielőtt rátérnék az Államtitkárság vezetőivel és a pápával folytatott tárgyalásokra, röviden szeretnék pár szót ejteni a Szentszék politikájáról és a vatikáni erőviszonyokról. A háború után kialakuló kétpólusú világrendben a Szentszék folytatta antikommunista politikáját, amelyet a kommunizmus vallás- és egyházellenes ideológiája, valamint a kommunista egyházpolitikáról szerzett tapasztalatok tápláltak. XII. Pius pápa már müncheni, majd berlini nunciusi tevékenysége során több alkalommal is szembesülhetett a marxizmuson alapuló politikával,⁵⁸ majd pedig az 1933-as birodalmi konkordátum esete mutatta meg a diktatúrákkal való kompromisszum súlyos kockázatait. A Szentszék antikommunista politikáját az orosz ortodox egyház sorsa, az orosz katolikusok érdekében tett hiábavaló lépések mellett a világháború alatt szovjet megszállás alá került Litvániában és Lengyelországban történt egyházellenes intézkedések még inkább megerősítették. XII. Pius azonban vérbeli diplomata volt, és annak ellenére, hogy elvi síkon lehetetlennek tartott bármiféle kompromisszumot, a politikai realitást szem előtt tartva sohasem zárta ki teljesen a gyakorlati egymás mellett élés lehetőségét. A Szentszék ezért 1945 után nemcsak az egyes helyi kormányokkal törekedett a kapcsolatok fenntartására, hanem közvetlen kapcsolatot keresett a Kremllel még 1947-ben is.⁵⁹ A Szentszék kezdeti nyitottságát jelezték a háborút követő főpapi kinevezések is, így nem lehet azt állítani, hogy XII. Pius merev antikommunizmusa akadályozta meg egy barátságosabb viszony kialakulását a szovjet blokk országaiban. A nemzetközi politika 1947-ben azonban jelentősen megváltozott, és a szovjet megszállás alatt élő egyházak, benne a magyar katolikusok helyzete is egyre súlyosabbá vált. 1948 őszén, Czapik Gyula római útja idején a Római Kúria tisztségviselőinek jelentős része pedig úgy ítélte meg magyar helyzetet, hogy a kommunisták részéről fokozatosan erősödik a politikai nyomás, és valójában nem is akarnak megegyezni az egyházzal, amint az az érsek útjáról készített állambiztonsági jelentésben olvasható.⁶⁰ Hangsúlyozták azt a tapasztalatukat is, hogy azokban a szovjet érdekszférába tartozó országokban, ahol nem bontakozott ki olyan határozott ellenállás, mint Mindszenty József primás vezetésével Magyarországon, ott is hasonló tünetek mutatkoznak.

A vatikáni erőviszonyokról Czapik Gyula – a már többször idézett összefoglaló jelentés szerint – úgy vélekedett,⁶¹ hogy a Vatikánban rendkívül

⁵⁸ FEJÉRDY ANDRÁS: XII. Piusz és a magyar 1956. In: Katolikus Egyház, 1956. Szerk.: SZABÓ CSABA. Bp., 2007. 65. p.; ÉRSZEGI MÁRK AURÉL: XII. Piusz személye és pápasága. In: *Vatikáni Figyelő*, 2009. március 2. Online: <http://vaticanifygelo.freeblog.hu> – 2009. október 30.

⁵⁹ GÁRDONYI MÁTÉ: Túlélés – együttműködés – ellenállás. A katolikus egyház stratégiái a „népi demokráciákban”. In: *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Szerk.: BALOGH MARGIT. Bp., 2008. 154. p.; STEHLE, HANSJAKOB: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Papste und die Kommunisten*. Zürich, 1993.

⁶⁰ MOL. FM. 57.

⁶¹ MOL. FM. 79. A jelentésben rögzített véleményt azonban fenntartással kell kezelni. Több helyen megfigyelhetőek ugyanis egyoldalú kijelentések és leegy-

erősen érvényesül az Egyesült Államok politikája, és az amerikaiak Myron C. Taylor, vatikáni amerikai követén,⁶² valamint Francis Spellman, New York-i bíboros-érseken⁶³ keresztül komoly hatást gyakorolnak a Szentszék politikájára. Az egyik irányzat, amelynek vezetője Domenico Tardini⁶⁴ volt, az egyház érdekében helyesnek tartotta ezt az amerikai orientációt, és mindenféle megegyezést elutasított a kommunistákkal. A jelentés ehhez az irányvonalhoz sorolta titkárát, Giulio Barbettát, a magyar ügyek referensét és Péterffy Gedeont, a hercegprímás bizalmasát is.⁶⁵ A másik irányzat, amelynek élén Giovanni Battista Montini szubsztitutus,⁶⁶ valamint a római

szerűsített értékelések különösen Domenico Tardinnal, az Államtitkárság vezetőjével kapcsolatban. Például: „Tardini teljesen Mindszenty vonalán áll.”; „Tardini erőteljes ellenpropagandát folytatott, ő húzta keresztül, hogy a bizottság valóban tárgyalni jöjjön, és ő iktatta be az informatív jelzőt.” MOL. FM. 65. Tardinnal szemben Montinit azonban nagyon pozitív jelzőkkel illeti: „rendkívül barátságos és megértő”. MOL. FM. 62.

⁶² Myron C. Taylor (1874-1959), 1939-1950-ig Rooseveltt és Truman elnök személyi képviselője a Vatikánban. 1950 és 1952 között Truman elnök különleges misszióval megbízott képviselője. A II. világháború alatt jelentős embermentő tevékenységet végzett. The Truman Library. Papers of Myron C. Taylor. Online: <http://www.trumanlibrary.org/hstpape/taylor.htm> – 2009. október.; The New Encyclopaedia Britannica. Ed.: GWINN, ROBERT P. Chicago, 1991. XI. 590. p.

⁶³ Francis Spellman (1889-1967) New York-i bíboros-érsek. Római tanulmányai idején jó barátságba került a Szentszék vezető tisztségviselőivel, többek között Francesco Borgongini Ducával, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkárával, Domenico Tardinnal és Giuseppe Pizzardoval. 1924 és 1935 között beosztott az Államtitkárságon. Münchenben életre szóló barátságot kötött Eugenio Pacellivel, aki 1932-ben két barátja, Duca és Pizzardo közreműködésével szentelte püspökké. 1939-ben lett New York-i érsek, és az Amerikai Fegyveres Erők katonai vikáriusa. 1946-ban Mindszenty Józseffel együtt XII. Piusz pápa bíborossá kreálta. A Vatikánban nagy befolyással rendelkezett, harcos antikommunista felfogásával támogatta a Szovjetunió elleni harcot. The Cardinals of the Holy Roman Church. Biographical Dictionary. (1903-2009) Online: <http://www.fiu.edu/~mirandas/bios-s.htm> – 2009. október.; GANNON, ROBERT I.: The Cardinal Spellman story. London, 1962. 66-89., 338-358. p.; COONEY, JOHN: The American Pope: The Life and Times of Francis Cardinal Spellman. New York, 1984. 333. p.; *Annuario Pontificio*, 1948/56.

⁶⁴ Domenico Tardini (Róma, 1888 – Róma, 1961) 1935-1937-ig volt szubsztitutus. 1937-től a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára lett, ezzel egyben az Államtitkárság első, rendkívüli ügyekkel foglalkozó osztályának a vezetője, azonban a pápa nem nevezte ki bíboros államtitkárnak. 1958-ban lett előbb Pro-Segretario di Stato, majd pedig Segretario di Stato, azaz bíboros államtitkár. SOMORJAI ÁDÁM: „Az igazság szabaddá tesz titeket”. Adriányi Gábor Ostpolitik-monográfiája kapcsán. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2007. 1-2. sz. (továbbiakban: SOMORJAI, 2007.) 224. p.; BÁNK, 1958. 61. p.; MKPKT. 1376. p.

⁶⁵ A jelentés hozzátézi még, hogy „ő nagyon bejáratos Barbettához, híreket visz neki, és kap is tőle híreket, amelyekkel a hercegprímást táplálja. A vatikáni magyar sajtó és magyar nyelvű rádió teljesen Péterffy kezébe ment át, ugyanis Mócsy nevű jezsuitát visszahelyezték Magyarországra, és ő, valamint Gallus jezsuita Péterffynek biztosították ezeket a hírközlő szerveket. Egyébként Péterffy a Zakar-Boér féle fiatal és jó képességű papi generációhoz tartozik.” MOL. FM. 79.

⁶⁶ Giovanni Battista Montini (Concesio, 1897. – Castel Gandolfo, 1978.) 1922-ben lépett a Szentszék szolgálatába, 1924-től az Államtitkárság munkatársa. 1937-

jezsuiták egy része állt, ezzel szemben elutasította az amerikai beavatkozást, és a *modus vivendi* megtalálását szorgalmazta a szovjet blokk kormányaival a helyi katolikusok érdekében.⁶⁷

Megbeszélés Barbettával

A Robert Leiberrel való tárgyalás után Czapik a következő fontos megbeszélést 1948. szeptember 25-én szombaton délelőtt Giulio Barbettával,⁶⁸ a magyar ügyek referensével folytatta. Az Apostoli Palotában lévő Államtitkárságra⁶⁹ Czapik Gyulát Sebess József jezsuita kísérte el.⁷⁰ A megbeszélés fél tíztől kezdve másfél órán keresztül tartott. Az érsek csak a főbb pontokról tett említést, és hangsúlyozta, hogy a holtponthelyzetben erkölcsi nehézség nélkül nem lehet tárgyalni, s csak a Szentszék segíthet. Czapik álláspontját Barbetta új lehetőségnek nevezte, azonban közölte, hogy csak referál. A vizitátor gondolatát nem vetette fel neki az egri érsek.⁷¹ Barbetta Czapik feljegyzése szerint igen „reservált” volt, a már idézett jelentés szerint pedig érezhető volt rajta, hogy Péterffy Gedeon rendszeresen információkkal látta el.⁷² Salacz Gábor Esty Miklósról hivatkozva azt is közli a megbeszéléssel kapcsolatban, hogy Barbettának nem tetszett Sebess József jezsuita jelenléte, mert azt gyanította, hogy a jezsuita Leiber megbízottja. Barbetta ezért nem is nyilatkozott sokat, inkább csak bólogatott.⁷³ Esty Miklós a tárgyalás ideje alatt találkozott Montini titkárával, aki határozottan közölte vele, hogy a jezsuitát ne vigye magával Czapik Montinihez. Esty

1952-ig szubsztitutus, 1952-1954-ig Pro-Segretario di Stato. 1954-től milánói érsek, 1958-tól bíboros. 1963-ban pápává választották. MKPKT. 1358. p. A szubsztitutus az Államtitkárság második, rendes ügyekkel foglalkozó osztályának vezetője. A tisztséggel kapcsolatban Somorjai Ádám hívta fel a figyelmet egy pontatlanságra. 1948 szeptemberében Montini és Tardini nem egyszerre voltak szubsztitutusok. A tisztséget ekkor Montini töltötte be, Tardini pedig a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára volt. SOMORJAI, 2007. 224. p.; BÁNK, 1958. 61. p.

⁶⁷ MOL. FM. 79-80.

⁶⁸ Giulio Barbetta (1890 – 1976.) római egyházmegyes pap. 1915-ben szentelték pappá, 1938-1957-ig a Vatikáni Államtitkárság alkalmazottja, 1954-1957-ig a kelet-európai ügyek intézője, 1957-től a Szent Péter Bazilika kanonokja, 1962-től c. pharani püspök. MKPKT. 1320-1321. p.

⁶⁹ Az Államtitkárság az egyházpolitika legfőbb irányító szerve, élén a bíboros államtitkár állt, akinek hivatala a pápa halálával megszűnt. X. Pius pápa reformja nyomán 1948-ban az Államtitkárság három osztályra oszlott. Az első osztály a rendkívüli egyházpolitikai ügyek előkészítésével foglalkozott, amelyeket döntésre a hasonló nevű kongregáció elé terjesztettek. Vezetője a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára volt. A második sectio a rendes ügyekkel foglalkozott, s ide tartozott az egyházi és világi kitüntetések adományozása is. Élén a bíboros államtitkár helyettese állt, a szubsztitutus. A harmadik sectio a különböző kongregációktól küldött brévék kiadásával foglalkozott, amelynek élén a bréve kancellár állt. Az Államtitkárság X. Pius reformja után szerves kapcsolatba került a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjával, és összeolvadt a Brévék Titkárságával. BÁNK, 1958. 61. p. (CIC. 1917. 263. kánon.)

⁷⁰ SALACZ, 1988. 15. p.

⁷¹ MPRKL. Czapik-füzet

⁷² MOL. FM. 62.

⁷³ SALACZ, 1988. 15. p.

ezután beszélt Antonio Traviával is, az államtitkárság egyik beosztottjával,⁷⁴ majd Champinivel⁷⁵ és Carlo Granoval, a vatikáni protokollfőnökkel.⁷⁶ A Barbettával folytatott megbeszélés után felkeresték Riccardo Magnanensit,⁷⁷ aki a pápai audienciákkal foglalkozó irodát vezette, és hivatalosan kihallgatást kértek tőle a szeptember 30. és október 2-a közötti napok valamelyikére.⁷⁸ Délután két órakor az egri érsek ebéden vett részt a római magyar követségen,⁷⁹ amelyen jelen volt Velics László követ⁸⁰ feleségével,⁸¹ valamint Péterffy Gedeon és Esty Miklós. A találkozó során azonban a követ felesége és Péterffy Gedeon miatt nem tudtak érdemben megbeszélést folytatni.⁸² A követ udvariasan fogadta vendégeit és felajánlotta autóját, hogy azon utazzanak Czapikék Castel Gandolfoba, illetve más alkalmakra is. Az érsek ezt köszönettel elhárította, ugyanis tudomására jutott, hogy vatikáni körök nem vették jó néven Bánáss László veszprémi

⁷⁴ *Annuario Pontificio*, 1948/785.

⁷⁵ A jelentés szerint Champini a budapesti nunciatúrán volt uditore. Ezt a nunciatúra iratai egyelőre nem erősítik meg. Vö. MRKONJIC, TOMISLAV: Archivio della nunciatura apostolica in Ungheria. (1920-1939) In: Az Apostoli Szentsek levéltárai és Magyarország. (15-20. század) Szerk.: PLATANIA, GAETANO – SANFILIPPO, MATTEO – TUSOR PÉTER. Bp.-Róma, 2008. 265-271. p. (továbbiakban: MRKONJIC, 2008.)

⁷⁶ *Annuario Pontificio*, 1948/783.

⁷⁷ *Annuario Pontificio*, 1949/871.

⁷⁸ MPRKL. Czapik.

⁷⁹ A római magyar követség a Porta Pia mellett a Via Villini 14. szám alatt működött, s most is ott található.

⁸⁰ Velics László (Drezda, 1890. – Kál, 1953.) 1912-től diplomata. 1921-1935-ig müncheni főkonzul. Szolgálatát során személyes ismeretségbe került Eugenio Pacelli pápai nunciussal. 1935-39-ig a genfi népszövetségi képviselő vezetője és egyben svájci követ. 1939-1944-ig athéni követ. A háború után azon kevés régi követ egyike volt, akit átvett az új kormányzat. 1947 szeptemberétől 1949 áprilisáig római követ, és egyben a vatikáni követet is helyettesítette. 1948. február 28-án XII. Piusz pápa magánkihallgatáson fogadta. A Mindszenty-ügy diplomáciai rendezésére tett kísérletek idején a kormány képviselője volt a Szentsek felé. A Mindszenty-pert követően 1949. április 25-én felmentették követi megbízatása alól, és augusztusban nyugdíjazták. 1950-ben kitelepítették Kálra, ahol 1953-ban halt meg. MKPKT. 1380. p.; HIDAS I. Péter, *Kilátás a követségről: Velics László Görögországban 1939-44*, Múlt és Jövő 2005/2, 40.; *Károlyi Mihály levelezése V., 1945-1949.*, szerk. HAJDÚ Tibor, LITVÁN György, Napvilág Kiadó, Bp., 2003. 495., 576., 615., 616., 715-716.; *Károlyi Mihály levelezése VI., 1949-1955.*, szerk. HAJDÚ Tibor, LITVÁN György, Napvilág Kiadó, Bp., 2008. 474-476.; ORBÁN, 2001. 240. p.

⁸¹ Velics Lászlóné első férje Ferenczi Imre szociológus, szociálpolitikus volt, 1919-től Genfben éltek, ahol Ferenczi a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnál dolgozott. Első házasságából született fia, Ferenczi Edmond 1946-1948-ig Magyarország UNESCO képviselője volt, aki több titkosszolgálat, és feltételezhetően Rajk László személyes ügynöke is volt. Velics Lászlóné, férje halála után, feleségül ment Velicshez, és igyekezett rábírní férjét, hogy 1945 és 1947 után is maradjon meg diplomáciai szolgálatban. *Károlyi Mihály levelezése V.*, 616., 715-16, 759.

⁸² MOL. FM. 77.

püspöktől legutóbbi látogatása alkalmával, hogy Velics követ autóján ment a pápához.⁸³

Szeptember 27-én Czapik Gyula még egyszer egy másfél órás megbeszélést folytatott Robert Leiberrel, amelynek során a jezsuita előkészítette őt a pápánál történő kihallgatásra.⁸⁴ A jezsuita elmondta Czapiknak, hogy először csak főbb vonásaiban tudott beszélni a pápával a magyar helyzetről, szeptember 26-án, vasárnap azonban már hosszasan és kimerítően tudott vele tárgyalni a témáról. A magántitkár távozása után, nyilván az ő tanácsára ült össze Czapik Gyula, Esty Miklós és Sebess József, hogy a pápának egy *pro memoria*t szerkesszenek a magyar helyzetről és a megoldási javaslatokról. Miután elkészült a szöveg, Esty Miklós annak tagolását és rövidítését javasolta. A *pro memoria* fordítása Magyary Gyula közreműködésével történt.⁸⁵

A *pro memoria*

A beadvány egy helyzetértékeléssel kezdődött, amely szinte teljesen megegyezik azzal, amit még készülte során feljegyzett magának az érsek, csupán néhol finomított, stilizált a szövegen, és néhány kiegészítést tett.⁸⁶ A *pro memoria* lényegi részét az apostoli vizitátor kinevezésére vonatkozó javaslatok és megállapítások adták. Az érsek beszámolójából egyértelműen kiderült, hogy a holtpontra jutott helyzet megoldását nem redukálta a Mindszenty ügyre, hanem átfogóbban gondolkodott az egyházpolitikai helyzet rendezéséről. Fő célja egy megállapodás tető alá hozása volt, amellyel reményei szerint legalább átmenetileg biztosítani lehet a magyar katolikus egyház jövőjét. A tervezetben tehát a hangsúly a hatékony továbblépésen volt –, szemben a már idézett állambiztonsági jelentés és Esty Miklós állításaival – nem pedig az egyházi tekintély presztízsének megőrzésén.⁸⁷ A Szentszék közbelépését egy apostoli vizitátor kiküldésével képzelte el, aki két konzultora bekapcsolásával közvetlenül tanulmányozta volna a magyar helyzetet, majd pedig jelentést tett volna a Szentszéknek, a továbbiakra pedig előterjesztést.⁸⁸ A beadvány ezeken az információkon kívül azonban nem tartalmazott további részleteket az apostoli vizitátor

⁸³ MOL. FM. 70-71.

⁸⁴ MOL. FM. 69.

⁸⁵ SALACZ, 1988. 15., 17. p.

⁸⁶ A piarista levéltárban Czapik Gyula már említett füzetében kézírással megtalálható a *pro memoria* magyar szövege, az olasz fordítás gépelt változata pedig be van ragasztva mellé. (Megjegyzés: A dokumentum szövegét az *Egyháztörténeti Szemle* internetes oldalán jelen tanulmány mellékleteként közzétesszük: www.egyhtortszemle.hu – A Szerk.) A pápának benyújtott dokumentumról közölt már információkat Salacz Gábor Esty Miklós naplójára hivatkozva. Esty feljegyzésében azonban több, az eredeti dokumentumban nem szereplő értékelés, és kiegészítés is megjelenik, amelyek az eredeti forrás fényében egyértelműen utólagos hozzátoldásoknak minősülnek. A két forrást összehasonlítva az is megállapítható, hogy a beadvány eredeti szövege sokkal diszkrétebb és óvatosabb, mint ahogy azt Esty verziója bemutatta. SALACZ, 1988. 16. p.; MPRKL. Czapik-füzet.

⁸⁷ MOL. FM. 64., 65.

⁸⁸ MPRKL. Czapik-füzet.

megbízásáról, annak meghatározását a Szentszékre hagyta.⁸⁹ Esty Miklós szerint a vizitátor nemcsak a püspöki kar tagjait hallgatta volna meg egyenként és bizalmasan, hanem mindazokat az egyházi és világi személyeket is, „akiknek véleményére kíváncsi”, végül pedig a kormány véleményét.⁹⁰ A vizitátor feladata elsősorban informatív jellegű lett volna, amit a jelentéssel és a javaslatok előterjesztése követett volna. Harmadik lépésben Esty szerint a Szentszék „el nem hárítható tanácsokat adhatott volna azoknak, akiknek szükségesnek ítéli”, végül pedig a kormány elismerésével egy megállapodás jöhetett volna létre az egyház érdekében.⁹¹ Az összefoglaló jelentés Esty feljegyzéseihez hasonlóan tudni véli, hogy Czapik beadványában azt javasolta, hogy a küldöttség minden érdekelttel tárgyaljon, és elsőként a püspökökkel, majd a kormánnyal, végül pedig kormányon kívüli politikusokkal informatív jellegű tárgyalásokat folytasson.⁹² A felsorolt információk azonban az előkerült forrás szerint nem szerepeltek a beadványban, és Esty, valamint az állambiztonság értesülései utólagos kiegészítések. A felsorolt források fényében az azonban egyértelmű, hogy Czapik csupán informatív tárgyalásokat javasolt beadványában, és nem volt szó benne meg egyezésre irányuló tárgyalásokról, a vizitáció részleteinek meghatározását pedig a pápára és a szentszéki vezetőkre bízta.

Külön figyelmet érdemel a pápa képviseletének megválasztása. Nem tudni, hogy ki javasolta ezt a formát, mert Czapik az előkészület jegyében írott feljegyzésében még legátust említett, így előfordulhat, hogy Leiber javasolta Rómában.⁹³ Az apostoli vizitátor tisztsége ugyanis burkoltan kifejezte a Vatikán álláspontját a magyar-szentszéki kapcsolatokról, az egyházpolitikai helyzetről, és megmutatta egyben a Szentszék óvatosságát is. Az apostoli vizitatori kinevezés nem minősült diplomáciai megbízásnak,⁹⁴ és csak egy adott ügy kivizsgálására ideiglenes időtartamra szólt. Az apostoli vizitáció intézményének lényege, hogy a pápa a saját nevében különleges felhatalmazásokkal ellátott képviselőt küldött egy egyházmegyébe egyházi ügyek kivizsgálására. A pápai tekintéllyel történő vizitáció kiemelt szerephez a trienti zsinat után jutott, ahol fő feladata a zsinati határozatok végrehajtásának ellenőrzése és szükség esetén ennek hathatós előmozdítása volt.⁹⁵ Az apostoli vizitációkat az egyházmegyék esetében a Konzisztoriális Kongregáció felügyelte és bonyolította le, amelynek hatáskörébe tartozott az egyházmegyék feletti legfőbb felügyelet.⁹⁶ Az apostoli vizitáció intézmé-

⁸⁹ MPRKL. Czapik-füzet. Ad nexum No. 2.

⁹⁰ SALACZ, 1988. 16. p.

⁹¹ SALACZ, 1988. 16. p.

⁹² MOL. FM. 64.

⁹³ Gondolatok a római útra. – MPRKL. Czapik.

⁹⁴ BÁNK, 1958. 70–73. p. Ez később megerősítést is nyert a római nuncius részéről. Vö. Velics László rejtjeltávirata, 1948. november 12. – MOL. RM. 35.

⁹⁵ MOLNÁR ANTAL: Katolikus missziók a hódolt Magyarországon. I. (1572–1647) Bp., 2002. (továbbiakban: MOLNÁR, 2002.) 122–123. p.; UÓ: A Szentszék és a hódoltsági missziók. In: *Vigilia*, 1999. 7. sz.; SOMORJAI ÁDÁM: A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja 1927–1935. Pannonhalma, 2008. (Rendtörténeti Füzetek 13.) (továbbiakban: SOMORJAI, 2008.) 113. p.

⁹⁶ A legfontosabb kongregációk egyike, amelynek prefektusa maga a pápa volt. Az egyházmegyék legfőbb felügyeleti szerve. Feladatai közé tartozott a püspökök öt-éves jelentésének felülvizsgálata, és szükség esetén a vizitáció elrendelése. A

nyét szerzetesrendek állapotának felmérésére is alkalmazták, illetve a missziós területeken, például egykor a hódoltsági missziókban is működtek apostoli vizitátorok, akik a megfelelő kongregáció felügyelete alá tartoztak.⁹⁷ Apostoli vizitációt rendkívüli esetekben is elrendeltek, amikor azt vagy egyházfegyelmi, vagy egyházpolitikai okokból szükségesnek ítélték.⁹⁸ Erre példa Giuseppe Marcone OSB apostoli vizitátori kinevezése, akit 1941-ben XII. Pius pápa a belgrádi kormány tiltakozása ellenére küldött Zágrábba, a megalakuló usztasa, Horvát Független Államba, amit a Vatikán nem ismert el hivatalosan.⁹⁹ A vizitátor kinevezése a horvát hierarchiához szólt, és nem minősült diplomáciai tisztségnak, s így a diplomáciai testületnek sem volt tagja. Marcone feladata az ország egyházi viszonyairól és szükségleteiről szóló jelentések készítése volt.¹⁰⁰ Emellett magánakciók keretében közölte a Szentszék álláspontját a kormánnyal, közbenjárta a szerbek és zsidók érdekében, és aktív karitatív tevékenységet folytatott.¹⁰¹ Az akkreditáció hiánya azonban jelentősen megnehezítette munkáját. Ez a megbízatás a különbözőségek ellenére is némileg hasonlított az 1948-as magyarországi küldetéshez, ahol a rendkívüli egyházpolitikai helyzet és a diplomáciai kapcsolatok hiányossága¹⁰² miatt nem lehetett szó a pápai képviselő diplomáciai formáinak alkalmazásáról. Az apostoli vizitáció választása tehát egyrészt az egyház belső ügyeinek felmérését és a látogatás informatív jellegét emelte ki, ezzel is egyértelműsítve, hogy a megegyezésre irányuló tárgyalások egy további, bizalmasabb fokozatot jelentenek majd.

A *pro memoriában* az érsek konkrét javaslatokat tett a vizitátor személyére is, mert a siker érdekében központi kérdésnek gondolta. Előterjesztése szerint a vizitátornak valamennyire ismernie kell a magyar helyzetet, és a bíborostól függetlennek kell maradnia. Fontos, hogy konzultorai közül egy tudjon magyarul, a többi pedig németül. A vizitátori tisztségre Angelo Rotta, volt budapesti nunciust¹⁰³ és Gennaro Verolinot,¹⁰⁴ a prágai nuncia-

kongregáció feladata volt a püspöki kinevezések, egyházmegyék létesítésének előkészítése, amellyel kapcsolatban, ha az adott ország kormányával is tárgyalni kellett, akkor a kinevezést a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjával közösen készítette elő. BÁNK, 1958. 50. p.

⁹⁷ Vö. SOMORJAI, 2008.; MOLNÁR, 2002.

⁹⁸ Az apostoli vizitáció történetét amerikai példákkal kiegészítve részletesen elemzi: BEAL, JOHN P.: The apostolic visitation of a diocese: a canonico-historical investigation. In: *The Jurist*, 1989. Nr. 2. 348-395. p.

⁹⁹ ADRIÁNYI GÁBOR: A katolikus egyház története a 20. században Kelet-, Közép-Kelet- és Dél-Európában. Bp., 2005. (továbbiakban: ADRIÁNYI, 2005.) 274-275. p.

¹⁰⁰ MORLEY, JOHN F.: Vatican diplomacy and the Jews during the Holocaust, 1939-1943. New York, 1980. (továbbiakban: MORLEY, 1980.) 149. p.; ALEXANDER, STELLA: Church and State in Yugoslavia since 1945. Cambridge, 1979. 21. p.

¹⁰¹ MORLEY, 1980. 149. p.; ADRIÁNYI, 2005. 275. p.

¹⁰² Angelo Rottát 1945. április 4-én a SZEB utasítására az Ideiglenes Nemzeti Kormány kiutasította Magyarországról. A Szentszék ennek ellenére de jure létezőnek tartotta a diplomáciai kapcsolatokat. Több kísérlet is történt a diplomáciai kapcsolatok rendezésének érdekében. GERGELY, 2000. 75-83. p.

¹⁰³ Angelo Rotta (1872-1965) szentszéki diplomata, thébai c. érsek. 1930-1945-ig budapesti nuncius volt. 1944-ben mindent elkövetett a zsidók deportálásának megakadályozásáért. Több ezer menlevelet bocsátott ki, számos budapesti ház zsidó lakóit helyezte pápai védelem alá. 1945. április 4-én a Szövetséges Ellenőr-

túrán szolgálatot teljesítő vatikáni diplomatát javasolta. Czapik az utóbbit preferálta, mivel Budapesten volt uditore, Prágában pedig hasonló körülmények között szerzett tapasztalatokat. Az érsek a továbbiakban fontosnak tartotta leszögezni, hogy Verolinoval nincs baráti viszonyban, ajánlása tehát tárgyilagos. Konzultorok közé Giuseppe Casari¹⁰⁵ szervitát ajánlotta, aki korábban tíz évig volt secretarius a budapesti nunciatúrán, folyékonyan beszélt magyarul, és az érsek leírása szerint igen okos, diszkrét és jó politikus volt.¹⁰⁶ Végezetül megjegyezte, hogy a vizitátor gondolatáról sem a kormánnyal, sem mással nem tárgyalt, de a helyzet ismeretében biztosra vehető, hogy a vizitátor bejövetele, működése szabad lesz, és úgy a helyi tényezőkkal, mint a Szentszékkal szabadon érintkezhet.

A személyi kérdések után a vizitáció célját fogalmazta meg, amelyben pontosan vázolta az egyházpolitikai helyzet rendezésének módjára vonatkozó konkrét tervét. A közelebbi célnak a tárgyalások megkezdésének lehetőségét nevezte, a távolabbi célnak pedig egy modus vivendihez hasonló, tárgyalások útján előkészített, a kormány és a Szentszék, vagy a püspöki kar között történő levélváltás keretében kivitelezett helyzetrendezést. Az érsek szerint a kormány hajlandó lenne erre, amelynek bizonyítására csatolta a korábbi tárgyalásokról, valamint a Rákosival folytatott szeptemberi megbeszéléséről készített beadványait.¹⁰⁷ A *pro memoria* utolsó pontjában Czapik azonban nagyon józanul feltette azt az alapvető kérdést, remélhető-e, hogy a kormány a modus vivendit betartja.¹⁰⁸ Válaszában leszögezte, hogy erre nem lehet biztos választ adni, mivel „a kormány forradalmi és nem áll erkölcsi alapon”. Czapik szerint ezért számolni kell azzal, hogy nem fogják betartani, de az is lehetséges, hogy a magyar egyház részéről is történik olyan lépés, ami a modus be nem tartásának lesz nyilvánítható. Czapik azonban a szerződösszegés esetére is megállapodást javasolt, mivel azzal az egyház békekészsége bel- és külföldön is demonstrálható lenne. Czapik úgy vélte továbbá, hogy a kormány rosszabb esetben sem fogja azonnal és teljes egészében megszegni a modust, és így a megállapodással

zó Bizottság kiutasította Magyarországról. A holokauszt Magyarországon. Online: www.holokausztmagyarorszagon.hu – 2009. október; MRKONJIC, 2008. 270. p.; MKPKT. 1367. p.

¹⁰⁴ Gennaro Verolino (1906–2005) szentszéki diplomata, c. korinthusi érsek. 1932-től Kolumbiában, 1939-től Portugáliában volt diplomáciai beosztásban. 1942 és 45 között Magyarországon Angelo Rotta mellett volt uditore, és aktívan részt vett a nuncius embermentő tevékenységében. A háború után rövid ideig az Államtitkárságon dolgozott, majd a prágai nunciatúrára került, amelyet Saverio Ritter nuncius betegsége miatt 1949-ig ő irányított. MRKONJIC, 2008. 270. p.; HAL'KO, 2004. 2004. 46. p.

¹⁰⁵ Giuseppe Casari 1879-ben a bolognai egyházmegyéhez tartozó Budrióban született. 1903-ban szentelték pappá, 1928–1935-ig a magyar szervita rend tartományfőnöke. Kiváló német és magyar nyelvtudása miatt az apostoli nunciusok húsz éven át, 1921 és 1941 között vették igénybe szolgálatait, naponta segítette őket munkájukban. 1941-ben Rómába hívták. SOMORJAI ÁDÁM: Adalékok a magyarországi bencések apostoli vizitációjához és reformjához. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2007. 1–2. sz. 162. p., 3. sz. jegyz.; MRKONJIC, 2008. 271. p.

¹⁰⁶ MPRKL. Czapik-füzet.

¹⁰⁷ MPRKL. Czapik-füzet. Ad nexum No. 2.

¹⁰⁸ MPRKL. Czapik-füzet. Vö. Esty Miklós feljegyzése. SALACZ, 1988. 16. p.

egy időre el lehetne kerülni az erőteljes egyházellenes fellépést. Az érsek megítélése szerint tehát két választási lehetőség áll az egyház előtt, az egyik a *modus vivendi*, ami a kisebbik rossz a megállapodás megszegésének kockázata miatt, a másik viszont az egyház teljes és brutális megsemmisítése lenne. A *pro memoriából* egyértelműen kirajzolódik az a félem és aggodalom, amely Czapikot és sok más katolikust is gyötört, valamint a remény, és az a felismerés, hogy tárgyalásokkal talán időt lehet nyerni és biztosítani lehet az egyház létét. Ezen a ponton az 1948-as év egyházpolitikai küzdelmeinek legnagyobb dilemmái, a tárgyalás határainak kínzó kérdése és az egyház megsemmisítésére törekvő kommunista rendszerrel szembeni helyes magatartás problémái sűrűsödnek össze.

A Szentszék számára készített feljegyzés végén Czapik röviden megemlítette a Rogács Ferenc kinevezésével kapcsolatos bonyodalmakat. A helyzet további éleződésének elkerülésére azt kérte, hogy a kormány ne kapjon merev visszautasító választ, hanem azt közöljék a magyar kormánnyal, hogy a kérdés további tárgyalások tárgyát képezheti. Ezzel kapcsolatban kérte, hogy a helyzet tisztulásáig hasonló kinevezések ne történjenek, a folyamatban lévőköt pedig tartsák függőben. Különösen kérte, hogy Bánáss püspökkel kapcsolatban ne tegyenek ilyen lépéseket.¹⁰⁹ A beadványhoz csatolt, már említett mellékleteken kívül Czapik Gyula füzetében megtalálható még négy másik irat másolata is, amelyeket nagy valószínűség szerint benyújtott az Államtitkárságra, és ekkor is készíthetett. Az egyik az iskola-kérdés éppen aktuális állását ismertette, benne a magyar tanítórendek vezetőinek és Barankovics Istvánnak a szerzetesi iskolák kivételezésére irányuló akciójával, a többi dokumentum pedig a püspöki kar küldöttei részére még tavasszal készített dolgozatát, valamint az iskolaállamosítások ellen javasolt tiltakozás¹¹⁰ és a köztársasági eskü javasolt szövegét tartalmazta.¹¹¹

A pápai audiencia

A pápai audienciára szóló meghívást Czapik Gyula szeptember 28-án délután teljesen váratlanul kapta meg, miután egész délelőtt hivatalos látogatást tett a kongregációkban. Először a Konzisztoriális Kongregációban egyházmegyéjéről számolt be Benedetto Renzoni¹¹² helyettesnek, aki megfélemlőnek találta azt. Utána az érsek felkereste a Szerzetesi Kongregációt,

¹⁰⁹ Az jelentés szerint a pápai audiencia előtti napon, azaz 1948. szeptember 28-án futott be Czapikhoz Bánáss püspök egy bizalmas levele, amelyben arról az értesüléséről írt, hogy a prímás Géfin Gyula szombathelyi kanonokot akarja melléje helyeztetni, mint koadjutort. Czapik ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a Bánáss személye mellé való helyezése megnehezítené a jövőbeni helyzet tisztázását, és azt a látszatot keltené Magyarországon a kormány előtt, hogy a prímás mindent keresztül tud vinni a Szentszéknél. Ez pedig a kérdések nyugvóponton kerülése szempontjából végzetes is lehetne. MOL. FM. 67., 68.

¹¹⁰ A tiltakozás csatolt szövegének befejezése eltér attól a szövegtől, amit a püspöki kar jegyzőkönyvében idéztek. A befejezés szövege hosszabb és erősebb hangvételű. Vö. MKPTJ. 354-355. p.

¹¹¹ Vö. MPRKL. Czapik-füzet.

¹¹² *Annuario Pontificio*, 1948/731.

ahol Luca Ermenegildo Pasettoval,¹¹³ a kongregáció titkárával tárgyalt. Végül a Zsinati, a Szemináriumi, a Ritus, és a Szentségek Kongregációjában tett tisztelgő látogatást, s mindenütt körülbelül tíz percet időzött. A nap végén Czapik előkészítette írásos beadványait.¹¹⁴

XII. Pius pápa 1948. szeptember 29-én délelőtt háromnegyed 10 órakor Castel Gandolfóban fogadta az egri érseket.¹¹⁵ A kihallgatás harminckét percig tartott, amelynek végén Esty Miklós is bebocsátást nyert rövid üdvözlésre. A pápa Robert Leiber révén már informálva volt a lényeges dolgokról, és ez jelentősen megkönnyítette Czapik számára a megbeszélést. Átadta a *pro memoria* olasz szövegét, amelyet előszóval ismertetett.¹¹⁶ A hangsúlyt feljegyzései szerint a holtponthoz kifejezésre és a vizitátor szükségességére fektette.¹¹⁷ A vizitátor személyére vonatkozóan a pápa a Czapik által javasolt Verolino helyett, annak betegségére hivatkozva, Rottát ajánlotta, Casarit azonban nem ismerte.¹¹⁸ Rogács püspök kinevezésének ügyére már nem volt ideje, de megemlítette, hogy a *pro memoria* végén szó van róla.¹¹⁹ Esty Miklós feljegyzéseiben ismertette Czapiknak az audienciával kapcsolatos beszámolóját, amelyet vissza Róma felé tartott neki. A feljegyzés szerint Czapik kiemelte, hogy nagy segítséget jelentett számára a *pro memoria*, mivel egy püspöki audiencia fél óránál tovább nem tarthat. XII. Pius az idő leteltével meg is kérdezte, hogy szerepel-e minden az iratban, amit nem tudott elmondani, és a pozitív válasz megnyugtatta a pápát. Czapik azt a megérzését is megosztotta Estyvel, hogy sokat segített neki az, hogy Leiber előzetesen informálta a pápát a magyar helyzetről. Czapik úgy vélte, hogy a pápa érezte és belátta, hogy más politikát kell követni a vasfüggönyön innen és túl, és hogy másként kell viselkedni ott, ahol barátságos a világi hatalom, és másként, ahol ellenséges. Mindszenty személyének megvitatását mindketten elkerülték. Czapik szerint a magántitkáron keresztül a pápa értesülhetett a bíborossal kapcsolatos véleményekről.¹²⁰ A pápa, az összefoglaló jelentés szerint, megértéssel hallgatta az érsek beszámolóját, majd beleegyezett abba, hogy egy vizitációs bizottságot küldjenek ki, sőt abba is, hogy Esztergom véleményét ne kérjék ki előzetesen.¹²¹

A forrásokból azonban nem derül ki, hogy pontosan milyen felhatalmazásokat kapott a kinevezett bizottság a pápától, tagjai rendelkeztek-e tárgyalási joggal, vagy megbízatásuk csak információk gyűjtésére korlátozódott, és azokat milyen tényezők bevonásával akarták kialakítani. A fent ismertetett *pro memoria*-ban, amelyet Czapik átnyújtott a pápának, nem voltak erre vonatkozóan részletek. Az október 8-i jelentés több pontján felbukkan azonban az az információ, hogy a vizitációs bizottságot kezdet-

¹¹³ *Annuario Pontificio*, 1948/746.

¹¹⁴ MOL. FM. 78.

¹¹⁵ Az audiencia tényét közölte: *Osservatore Romano*, 1948. október 1. 1. p. (*Nostre informazioni* c. rovatban.)

¹¹⁶ MOL. FM. 68., 69.

¹¹⁷ MPRKL. Czapik-füzet.

¹¹⁸ Gergely Jenő szerint a pápa ragaszkodott Rotta személyéhez. GERGELY, 2000. 86. p.

¹¹⁹ MPRKL. Czapik-füzet.

¹²⁰ SALACZ, 1988. 17. p.

¹²¹ MOL. FM. 65., 68., 69.

ben fel akarták hatalmazni a kormánnyal való tárgyalásokra is, amit azonban Tardini akadályozott meg, és ragaszkodott a vizitációs bizottság informatív feladatköréhez.¹²² Az állítás felveti tehát annak lehetőségét, hogy a pápa és Montini az érsek kezdeményezése nélkül tervbe vette volna a tárgyalásokat. Ezzel szemben azonban magán a jelentésben belül több alkalommal fordulnak elő az informatív tárgyalásokról szóló értesülések, amelyek leszögezik, hogy a vizitációs bizottság csak tájékozódás céljából érintkezhet a kormánnyal, és a jelentéstételtől függ majd, hogy a Vatikán kezdeményezi-e a közvetlen tárgyalások felvételét.¹²³ Összefoglalva tehát annyi bizonyos, hogy a pápa elrendelte a vizitációt, és vizitátornak Angelo Rotta volt budapesti nunciust nevezte ki, valamint hozzájárult Giuseppe Casari szervita szerzetes utazásához is, akiket egy helyzetjelentés készítésével bízott meg és informatív tárgyalásokra jogosított fel. Az eddig talált forrásokban nem szerepel konkrétan az sem, hogy a pápa szabott-e feltételeket a vizitációs bizottság kiküldéséhez, vagy csak a Domenico Tardinivel folytatott megbeszélés során ismertették ezeket.¹²⁴ A jelentés a feltételeket általánosságban a Vatikánhoz és annak tisztviselőihez kötötte.¹²⁵

Az összefoglaló jelentésben további információk olvashatóak a vizitátor személyére vonatkozóan is, azonban az iratokból itt sem derül ki egyértelműen, hogy ki javasolta a felsorolt személyeket. A jelentés szerint, amikor a vizitatori tisztségre legesélyesebb Gennaro Verolino prágai uditore táviratban betegszabadságot kért, a helyére többen is szóba kerültek. A legesélyesebb Angelo Rotta volt, de felmerült Federico Lunardi, Ettore Felici¹²⁶ és Saverio Ritter¹²⁷ volt nunciusként neve is, akik éppen diplomáciai megbízatás nélkül éltek a Vatikánban. Lunardi és Felici dél-amerikai államokban voltak nunciusként, Ritter pedig Prágában. Ritternek volt magyar kötődése, mert 1942-ben a székely kérdés ügyében vizitációt vezetett Erdélybe.¹²⁸

Az emlegetett jelentés emellett több olyan véleményt is ismertet, amelynek ugyancsak nem adja meg pontosan a forrását. Eszerint a Vatikán vezetői a pápától kezdve Montiniig szemrehányást tettek Czapiknak, amiért a többi püspök nem teljesítette az ad limina látogatást, és nem fejté ki álláspontját. Kifogásolták továbbá a hiányos információkat, különösen a kormánnyal és a kommunistákkal folytatott tárgyalásokkal kapcsolatban.¹²⁹ Esty Miklós feljegyzéseiből az is tudható még, hogy a pápai kihallgatás alatt, miközben Esty kint várakozott, meglátta Tardinit, de az elkerülte a vele való beszélgetést. Az érsek kihallgatása végén Esty is bebocsátást nyert a pápához, aki csak pár kérdést intézett hozzá, s némileg csodálkozott, hogy az Actio Catholica még működik Magyarországon. Végül azt mondta neki németül, hogy mondja meg a kardinálisnak, hogy üdvözlí és

¹²² MOL. FM. 65., 74.

¹²³ MOL. FM. 57., 64., 65., 66.

¹²⁴ MPRKL. Czapik.

¹²⁵ MOL. FM. 64.

¹²⁶ *Annuario Pontificio*, 1948/785.

¹²⁷ *Annuario Pontificio*, 1949/802.

¹²⁸ MOL. FM. 66.

¹²⁹ MOL. FM. 63.

áldását küldi rá, s ezzel elbocsátotta őt.¹³⁰ Utánuk Tardini ment be a pápához. Czapik hangulatáról Esty feljegyezte, hogy jókedvű volt a kihallgatás után, meg volt elégedve az eredménnyel.

További tárgyalások Rómában

Rómába visszatérve Giovanni Battista Montini szubsztitutus még aznap fogadta az érseket az Apostoli Palotában, és közel háromnegyed órás megbeszélést folytatott vele délután egy óra körül.¹³¹ A helyettes az állambiztonsági jelentés szerint „rendkívül barátságos és megértő volt”,¹³² és szívélyesen valamint udvariasan fogadta.¹³³ Montini maga tett javaslatot a vizitátor személyére vonatkozóan, és a feladatra Angelo Rottát, Giuseppe Casarit és Giuseppe Sette-t¹³⁴ tartotta alkalmasnak.¹³⁵ Czapik itt az egész *pro memorián* végéig tudott haladni, amelyet Montini teljes egészében megértéssel fogadott. Esty szerint Montini nagy óvatosságot mutatott kijelentéseiben,¹³⁶ bár könnyebb volt vele tárgyalni, mert köztársaságpárti beállítottságú volt,¹³⁷ és így a köztársasági eskü kérdésében is lehetett számítani a szubsztitutus jóindulatára.¹³⁸ Czapik érdekesnek találta, hogy Montini már megbeszélésükkor mindenről tudott. Kiderült, hogy Pius pápa rögtön Czapik kihallgatása után átadta a *pro memoriát* Tardininek, aki pedig a Czapikkal való találkozóig már meg is beszélte Montinivel a beadvány tartalmát.

A pápával és a Montinivel folytatott tárgyalásokat követően rögtön másnap Czapik felkereste Angelo Rottát, de nem tudott vele tárgyalni, mert nem volt a lakásán.¹³⁹ Jelenleg nincs adat arra, hogy ezután sikerült-e tárgyalnia a nunciussal. Szeptember 30-án a jezsuita generális kúria központi épületében Czapik felkereste Jean-Baptiste Janssens¹⁴⁰ generálist, aki rendkívül zárkózott ember benyomását keltette benne. Janssens meghallgatta Czapikot, de egyáltalán nem nyilatkozott, és nem foglalt állást semmilyen kérdésben sem. A leglényegesebb megbeszélést itt Czapik Peeter

¹³⁰ SALACZ, 1988. 17. p.

¹³¹ MPRKL. Czapik-füzet

¹³² MOL. FM. 62.

¹³³ MOL. FM. 69.

¹³⁴ Giuseppe Sette rövid ideig volt a budapesti nunciatúra munkatársa 1932-ben, majd hamarosan Berlinbe helyezték át. Montini jelöltjei között az összefoglaló jelentés megemlítt egy Secchia nevű diplomatát is, aki a jelentés szerint nagyon jó viszonyban volt Rottával, valamint tagja volt a Ritter vezette székely vizitációnak is 1942-ben, azonban 1948-ban már nem volt diplomáciai beosztásban. Secchia nevű diplomata azonban nem szerepel Mrkonjicnál. Vö. MRKONJIC, 2008. 271. p.; MOL. FM. 66.

¹³⁵ MPRKL. Czapik-füzet.

¹³⁶ SALACZ, 1988. 17. p.

¹³⁷ MOL. FM. 62.

¹³⁸ MOL. FM. 67.

¹³⁹ MOL. FM. 78.

¹⁴⁰ Jean Baptiste Janssens (Mechelen, 1889 - Róma, 1964.) belga származású jezsuita szerzetes, egyházjogász. 1946-tól a jezsuita rend generálista. 1949-ben megjelent híres írása, az *Instrukciók a Szociális Apostolsághoz* a társadalmi kérdésekben való elköteleződés programját hirdette meg a jezsuita rend számára. DHCJ. II/1690-1696. p.

van Gestellel,¹⁴¹ a közép-európai jezsuita provinciák előadójával, egy holland jezsuitával folytatta. Az ő hatáskörébe tartozott a magyar jezsuita provincia, ezért nagy jártasságot mutatott a magyar egyházpolitikai helyzet kérdésében. Az októberi összefoglaló jelentés szerint Van Gestel nyíltan Mindszenty-ellenesnek mutatkozott, ami meglepte Czapikot, noha gondolta, hogy Jánosiéknak nagy a befolyása a jezsuita kúriában. A holland jezsuita nehezményezte, hogy Mindszenty túl agresszív, és azon a véleményen volt, hogy az egyháznak az adott helyzetben vissza kell húzódnia. Elismerte ugyan, hogy Magyarországon támadják az egyházat, de politikai szempontból nagyon hibásnak tartotta a prímás állandó offenzíváját. Van Gestel kifejtette, hogy amikor a fakultatív hitoktatás kérdése felmerült, akkor társadalmi – vallási megmozdulással ezt semlegesíteni lehetett, de szerinte a hercegprímás hibásan azt hitte, hogy ez az iskolakérdésben is eredményes lesz, azonban ez nem következett be. Van Gestel ebből arra következtetett, hogy egész mások voltak a hatalmi erőviszonyok 1946-ban Magyarországon az egyház és állam közt, és egészen mások 1948-ban, amit a hercegprímás nyilvánvalóan nem értékelt ki. Ezt kiegészítve s némileg ellentmondva az található Salacz Gábornál, hogy Van Gestel erősen Jánosi ellen nyilatkozott.¹⁴²

1948. október 2-án, miután udvarias látogatást tett Carlo Grano protokollfőnöknél, Domenico Tardinivel, az államtitkárság egyik vezetőjével tárgyalt háromnegyed órán keresztül.¹⁴³ Az összefoglaló jelentés szerint Tardini az érseket igyekezett megvártni, és végig elutasítóan viselkedett vele, aki a tárgyalás után Tardini „második Mindszentynek” nevezte.¹⁴⁴ A Tardinival történt megbeszélésről számos részlet maradt fenn, mivel Czapik *pro memoriát* készített róla, amit még október 2-án eljuttatott Robert Leibernek.¹⁴⁵ A dokumentum részletesen ismerteti a megbeszélés tartalmát, amely elé a füzetben rövid összefoglalót is írt az érsek. Az első pont, amit Czapik megemlített a tárgyalás témái közül a kommunizmusmal való megegyezés kérdése volt. Tardini szerint a megegyezés lehetetlen, a kommunizmusnak a kereszténységgel való ellentéte miatt. Gyakorlati érteke sincs egy megállapodásnak, mert nem fogják betartani, és a „kommunisták az egyház vesztére törnek, s azért az, hogy egy év helyett két év múlva számolják fel az egyházat, nem elég ok, hogy a megegyezéssel elvek sérüljenek”. Tardini továbbá úgy vélte, hogy „inkább hamarabb, de a tisztességet megőrizve kerüljön sor az egyház megsemmisítésére”, mint hogy pár év késedelemmel tisztességétől megfosztva, kompromisszumokra kényszerítve számolják fel az egyházat.¹⁴⁶ Czapik erre a véleményre reagálva kifejtette, hogy a szovjet megszállás alatt élő katolikus egyház számára a cél az, hogy a nyílt üldözés helyett tűrhető helyzetet teremtsen, és az egymás mel-

¹⁴¹ *Annuario Pontificio*, 1949/699.

¹⁴² SALACZ, 1988. 17. p.

¹⁴³ MOL. FM. 78. Salacz szerint fél óráig tartott a megbeszélés. Vö. SALACZ, 1988. 18. p.

¹⁴⁴ MOL. FM. 69.

¹⁴⁵ Tardini véleményére tett megjegyzéseim. – MPRKL. Czapik-füzet.

¹⁴⁶ Salacz szerint Tardini kijelentette, hogy a kommunista rendszer hamarosan magától össze fog omlani. A követendő útnak pedig a vértanúság útját határozta meg. „Menjenek haza és legyenek vértanúk.” SALACZ, 1988. 18. p.

lett éles biztosítására elvi engedmények nélkül megállapodást kössön, mert ha rövid időre is, de sikerül biztosítani a túlélést, az már nagy eredmény. Az érsek azt is leszögezte, hogy főpapként kötelessége, „hogy az Egyház életlehetőségeit minden megengedett módon és eszközzel minél tovább biztosítsa”. Czapik a megállapodás vállalandó feltételének nevezte meg a kormány értesítését a főpapi kinevezésekről, „amellyel kapcsolatban csak a politikai alkalmatlanság kijelentését engedi meg számára”. Az egyház érdeke ugyanis szerinte az, hogy ebben a helyzetben ne politizáljon, s ennek érdekében lehetne találni politikától tartózkodó püspökjelölteket is. A kinevezésekkel kapcsolatban azt is közölte Tardninival, hogy a javaslatétel joga csakis a *modus vivendi* betartása esetén illetné meg a kormányt.¹⁴⁷ Az államtitkárság vezetője mindezt azonban elutasította, és az 1927-es *intesa semplice*-t is egyértelműen érvénytelennek nyilvánította. Kijelentette, hogy a püspökkinevezések ügyében útban lévő jegyzékére a kormány feltétlenül negatív választ fog kapni. Tardini a kérdéssel kapcsolatban tudatta az érsekkel azt is, hogy új püspök, coadjutor vagy apostoli administrator kinevezésére nincs előttük javaslat.¹⁴⁸ Czapik megpróbálta az éles elutasításról lebeszélni Tardinit, és javasolta, hogy hárítsák el a kormány kérését.

Czapik feljegyzése szerint Tardini a Szentszék egyoldalú és késedelmes információira hivatkozva elfogadta az apostoli vizitáció ügyét. A vizitátor kiküldésének két feltételt szabott. Az első feltétel az volt, hogy a vizitátor teljesen szabadon mozoghasson és érintkezhessen mindenkivel, így Rómával is. A második feltétel pedig az a határozott követelés volt, hogy a kormány a vizitációt ne használja föl politikai célokra és a primás lejárátására. Tardini azt is egyértelműen az érsek tudomására hozta, hogy a vizitátornak csak jelentéstételre van megbízatása, és megegyezésről nem tárgyalhat.¹⁴⁹ Czapik a feltételeket vállalhatónak tartotta, azonban azt is megjegyezte, hogy a kormánytól függetlenül számítani lehet ellenséges közéleti fellépésre is. A vizitátor ügyében Czapik azt javasolta még Tardininek, hogy a kapcsolatfelvétel érdekében a római, ún. *quirinali* nuncius lépjen érintkezésbe Velics László római magyar követtel.¹⁵⁰

Az érsek feljegyzéseinek fényében nyilvánvaló tehát, hogy Tardini nem ellenezte a vizitációt, mint ahogy ez a jelentésekben számos helyen megjelenik,¹⁵¹ azonban a fent ismertetett álláspontja alapján több mint valószínű, hogy nem fűzött hozzá nagy reményeket, és szkeptikus volt az eredményt illetően. Az eddig fellelt források azt is bizonyítják, hogy a vizitáció részleteit a személyi kérdéseken túl Tardinnel tisztázták, aki megadta a beutazás feltételeit, és megtiltotta, hogy a bizottság a megegyezésről tárgyaljon.

A pápával és az államtitkárság vezetőivel folytatott megbeszélések után a kúriai ügyvitel alapján a kérdés az Államtitkárságra, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció elé került, amelynek feladata volt a bizottság kiküldésének megszervezése és a megbízás megszövegezése. Az érsek tanácsát követve a Szentszék a *quirinali* nunciuson,

¹⁴⁷ Tardini véleményére tett megjegyzéseim. – MPRKL. Czapik-füzet.

¹⁴⁸ A *pro memoria* előtti jegyzetek. – MPRKL. Czapik-füzet.

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ Tardini véleményére tett megjegyzéseim. – MPRKL. Czapik-füzet.

¹⁵¹ MOL. FM. 58., 65., 66., 74.

Borgongini Ducán¹⁵² keresztül indította meg a kapcsolatfelvételt, aki október 11-én felkereste Velics László római magyar követet, és felkérte, hogy a Szentszék felhívását juttassa el a kormányához.¹⁵³

Czapik Gyula a Rómában töltött bő két hét alatt a hivatalos kihallgatásokon kívül több egyházi személyiséget és szerzetesrendet is felkeresett. 1948. szeptember 30-án a domonkos rend befolyásos vezetőjét, Manuel Suarezt¹⁵⁴ látogatta meg az érsek, majd pedig a bencéseket és a jezsuitákat, a nap végén pedig fogadta a karmelitákat.¹⁵⁵ Október 1-jén tárgyalt még az irgalmasok generálisával, és fogadta Alfonso Carincit is, a Ritus Kongregáció konzultorát. Czapik a római tartózkodás alatt részt vett a volt piarista generális temetésén is,¹⁵⁶ és megtette a kötelező sírlátogatásokat. Az érsek beszélni szeretett volna August Hlond lengyel bíboros titkárával, Filippivel,¹⁵⁷ Uberto Noots,¹⁵⁸ belga származású premontrei generálissal, és Esty Miklóson keresztül fel akarta venni a kapcsolatot Maximilien Fürstenberggel,¹⁵⁹ a belga szeminárium vezetőjével, aki egyben a belga prímás megbízottja is volt,¹⁶⁰ de sajnos egyikükkel sem tudott kapcsolatba lépni, mert a látogatások idejében nem voltak otthon. A sikertelen kísérlet hatására azonban egyik esetben sem próbálkozott újra, ami a találkozások súlytalanságát is mutatja. Ezt erősíti az a tény is, hogy az említett személyeket bejelentés nélkül kereste fel.

A felkeresett személyek egy csoportja emellett arra enged következtetni, hogy feltehetően a prímás megbízásából megbeszéléseket folytatott az érsek a Pápai Magyar Intézet áthelyezésével kapcsolatban. Erre utalhat, hogy kétszer is találkozott Salvatore Capoferrivel,¹⁶¹ a hercegprímás állandó római ceremóniamesterével, szeptember 26-án meglátogatták a Collegium Germanicum et Hungaricumot, majd október 1-jén Czapik fogadta Karl Brust jezsuitát, a Germanicum rektorát,¹⁶² délután pedig keresték Giuseppe Pizzardót, aki ekkor az Szemináriumok és Egyetemek Kongregációjának volt a prefektusa.¹⁶³ Az intézményt már 1945-ben Luttor Ferenc felvetésére Mindszenty hercegprímás szerette volna a Santo Stefano Rotondo melletti egykori pálos kolostorba elköltöztetni, hogy függetlenné tudjon a Római Magyar Akadémiától, és így az állami befolyástól. A

¹⁵² Francesco Borgongini Duca (1884-1954) szentszéki diplomata. 1906-ban szentelték pappá. 1921-1929-ig a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára. Az 1929-es lateráni szerződések egyik előkészítője, majd 1929-1953-ig a Szentszék olaszországi nunciusa. MKPKT. 1324. p.

¹⁵³ MOL. FM. 66.; Rejtjeltávirat, 1948. október 11. – MOL. RM. 10.

¹⁵⁴ *Annuario Pontificio*, 1949/692.

¹⁵⁵ MOL. FM. 78.

¹⁵⁶ MOL. FM. 77.

¹⁵⁷ MOL. FM. 77.

¹⁵⁸ *Annuario Pontificio*, 1953/ 777.

¹⁵⁹ *Annuario Pontificio*, 1949/766.

¹⁶⁰ MOL. FM. 77.

¹⁶¹ NÉMETH LÁSZLÓ: Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo. (1947-1948.) In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2006/1-2. sz. (továbbiakban: NÉMETH, 2006.) I/183. p.

¹⁶² *Annuario Pontificio*, 1949/922.

¹⁶³ *Annuario Pontificio*, 1948/49.; MOL. FM. 78. A jelentés az „egyik legjobboldalibb bíboros” címmel illette.